

Maia Jaliashvili

მაია ჯალიაშვილი

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Georgia, Tbilisi

საქართველო, თბილისი

Pseudo-freedom and the Illusions of Socialist Realism

ფსევდოთავისუფლება და სოციალისტური რეალიზმის ილუზიები

All writers should unite in the Union of Soviet Writers and participate in the building of socialism. Soviet government made writing a part of state structures, an ideological tool, and the main propagandist of communist ideals. In all the republics of the Soviet Union, writers' unions became a kind of political organizations that were supposed to control artistic production. They were supported by specially created censorship organizations that did not give permission to print works of art containing any oppositional thoughts for the authorities. As Stalin pointed out, writers were "engineers of the soul" and could ideologically shape new person.

Key words: Socialist Realism, Georgian Literature, Pseudo-freedom

საკვანძო სიტყვები: სოციალისტური რეალიზმი, ქართული ლიტერატურა, ფსევდო-თავისუფლება

საბჭოთა მთავრობამ მწერლობა (და ხელოვნება, ზოგადად) აქცია სახელისუფლებო სტრუქტურების ნაწილად, მძლავრ იდეოლოგიურ იარაღად, კომუნისტური ყალბი იდეალების მთავარ პროპაგანდისტად. საზოგადოებაში დამკვიდრდა ფსევდოთავისუფლება. საბჭოთა კავშირის ყველა რესპუბლიკაში მწერალთა კავშირები გახდა ერთგვარი პოლიტიკური ორგანიზაციები, რომელთაც მკაცრად უნდა გაეკონტროლებინათ მხატვრული პროდუქცია. მათ მხარს უმაგრებდა საგანგებოდ შექმნილი საცენზურო ორგანიზაციები, რომლებიც დასაბუქდად არ აძლევდნენ ნებართვას იმ მხატვრულ ნაწარმოებებს, რომლებშიც რაიმე ტიპის ოპოზიციური ან ხელისუფლებისთვის მიუღებელი აზრი იყო გატარებული. მთელ საბჭოთა კავშირში დაიწყო ტოტალური კონტროლი მწერლობისა, შეიქმნა ერთგვარი ჩარჩოები, რომლებიც ყველა მწერალს აუცილებლად უნდა გაეთვალისწინებინა, რა თქმა უნდა, ეს იყო შემოქმედის თავისუფლების უხეში შეზღუდვა, მაგრამ წინააღმდეგობა სიცოცხლისთვის სარისკო იყო.

სოციალისტური რეალიზმი იყო საბჭოთა სახელმწიფოს კულტურული სტრატეგია, რომელიც ითვალისწინებდა ხელოვანთა ჩართვას კომუნისტური მშენებლობის საქმის წარმართვაში. ეს იყო სახელმწიფოს მმართველ წრეებში მოფიქრებული სახელოვნებო თეორია, დაფუძნებული კომუნისტური მთავარი იდეოლოგიის, ლენინის ცნობილ სტატიაზე „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“, რომელიც 1905 წელს გამოიცა და ერთგვარ სახელმძღვანელოდ იქცა. სწორედ მასში იყო წარმოჩენილი და დამუშავებული იდეა, რომ ხელოვნება და, კერძოდ, ლიტერატურა და ლიტერატურული კრიტიკა პარტიული უნდა ყოფილიყო. „ლენინმა ამხილა ბურჟუაზიის იდეოლოგია მცდელობა, განეხილათ ლიტერატურა და ხელოვნება, როგორც „უტენდენციო“, „ზეკლა-

სობრივი“ მოვლენა, წაერთმიათ მათთვის იდეური მიზანსწრაფვა და დაეყენებინათ ისინი საზოგადოებრივი ცხოვრების რთული სოციალ-პოლიტიკური მოვლენების მიღმა. ლენინი ლიტერატურას განიხილავდა არა როგორც კერძო მოვლენას, ინდივიდუალურ საქმეს, რომელსაც საერთო არაფერი აქვს პროლეტარიატის ბრძოლასთან, რევოლუციის ამოცანებთან, არამედ – პირიქით, ლიტერატურა და ხელოვნება მას მიაჩნდა პროლეტარიატის საერთო საქმის ორგანულ ნაწილად, ერთი მთლიანი, დიდი სოციალ-დემოკრატიული მექანიზმის „ბორბლად“ და „ხრახნად“. ამიტომ მოითხოვდა ლენინი: „*მოვაწყით უდიდესი, მრავალმხრივი, მრავალსახოვანი ლიტერატურული საქმე, მჭიდროდ და განუყოფლად დაკავშირებული სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა მოძრაობასთან*“ (ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1982, გვ. 403). ამ ყოველივეს მთავარი მიზანი კი ის იყო, რომ სახელმწიფოს იდეოლოგიურ ჩარჩოებში მოექცია ხელოვანი. ეს პროცესი დაიწყო რუსეთში რევოლუციური ბრძოლების გააქტიურებისთანავე, შემდეგ, როდესაც ბოლშევიკებმა გაიმარჯვეს, უფრო ყოვლისმომცველი გახდა და საბჭოთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბების თანავე მთავარ საყრდენად იქცა. თუმცა, თვითონ ტერმინი ცოტა მოგვიანებით ჩამოყალიბდა და დამკვიდრდა, როდესაც გამოიკვეთა კომუნისტური იდეოლოგიის უალტერნატივობა, ოპოზიციური ძალების სრული ლიკვიდაციის, რეპრესიების წყალობით.

1932 წლის 23 აპრილს სახელმწიფომ გამოსცა დადგენილება სალიტერატურო-სამხატვრო ორგანიზაციათა გარდაქმნის შესახებ, რომლის მიხედვითაც, ყოველგვარი მიმდინარეობა, (მათ შორის, სახელმწიფოს კურსის აქტიური მხარდამჭერი, პროლეტარული ასოციაცია, რომლის წევრებიც ოპოზიციონერების მიმართ მკაცრი კრიტიკითა და სიმულვით გამოირჩეოდნენ), კანონგარეშე გამოცხადდა და აიკრძალა. ყველა მწერალი უნდა გაერთიანებულიყო საბჭოთა მწერლების ერთიან კავშირში და მონაწილეობა მიეღო სოციალიზმის მშენებლობაში. ამგვარად, საბჭოთა მთავრობამ მწერლობა (და ხელოვნება, ზოგადად) აქცია სახელისუფლებო სტრუქტურების ნაწილად, იდეოლოგიურ იარაღად, კომუნისტური იდეალების მთავარ პროპაგანდისტად. 1932 წლის მაისში, ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით, მაქსიმ გორკის თავმჯდომარეობით შეიქმნა საორგანიზაციო კომიტეტი, რომელსაც დაევალია სრულიად საკავშირო მწერალთა პირველი ყრილობის მომზადება. ივლისში ჩატარდა ეს სხდომა, რომელზეც მოხსენებით გამოვიდა მწერალი ალექსანდრე ფადეევი. მის მოხსენებაში ყურადღება გამახვილებული იყო იმაზე, რომ მწერლები სახელმწიფოს უნდა დახმარებოდნენ დასახული გეგმების განხორციელებაში. ამის შემდეგ შეიქმნა სამწერლო ბრიგადები, რომელთაც უნდა შეესწავლათ როგორი მდგომარეობა იყო რესპუბლიკებში მწერალთა და სახელმწიფოს ურთიერთობის თვალსაზრისით.

საბჭოთა ხელისუფლების მაღალ ემელონებში ხედავდნენ, რომ საჭირო იყო ერთიანი პლატფორმის შემუშავება, საბჭოთა ლიტერატურის საერთო პრინციპების შექმნა. ისინი ითვალისწინებდნენ იმ მთავარ დირექტივებს, რომლებიც ჩამოყალიბებულიყო ლენინის ზემოთ ნახსენებ სტატიაში „ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპი“. სწორედ ამ მიზნით 1932 წლის 22 ოქტომბერს მაქსიმ გორკის ბინაზე მწერლები და პარტიული მუშაკები ერთმანეთს შეხვდნენ. საბჭოთა მწერლების შემოქმედებითი მეთოდის შესახებ გამართულ კამათში სხვადასხვა თვალსაზრისი გამოიკვეთა იმის თაობაზე, თუ რა უნდა ყოფილიყო ახალი მეთოდის სახელწოდება. დასახელდა შემდეგი: „დიალექტიკური მატერიალიზმი“, „ტენდენციური რეალიზმი“, „კომუნისტური რეალიზმი“.

„კამათში სტალინი ჩაერია და ურჩია მწერლებს, პოლიტიკური ტერმინებით არ განესაზღვრათ საბჭოთა მწერლობის მეთოდი. მწერალი უნდა იცნობდეს მარქსიზმ-ლენინიზმს, როგორც მოძღვრებას და იყენებდეს თავის მუშაობაში. მწერლობა მაინც ცხოვრების სინამდვილის ასახვას გულისხმობს – ჩვენი სოციალისტური სინამდვილის სიმართლით, შეუღამაზებლად და დაუმახინჯებლად ასახვას. გორკის შემოქმედების მაგალითზე, სტალინმა დაასკვნა: ხომ არ შეიძლება ჩვენი ახალი ტიპის მწერლობას ეწოდოს სოციალისტური რეალიზმი? ეს წინადადება მიღებულ იქნა. 1932 წლის 24 ოქტომბერს საორგანიზაციო კომი-

ტეტის გაფართოებულმა სხდომამ მიიღო დადგენილება: საბჭოთა მწერლობის შემოქმედებით მეთოდად აღიარებულ იქნას სოციალისტური რეალიზმი“ (ჭილაია, 1986, გვ. 237).

ეს ტერმინი „სოციალისტური რეალიზმი“ რამდენიმე თვით ადრე, კერძოდ, 1932 წლის 23 მაისს ი. გრონსკიმ ახსენა „ლიტერატურული გაზეთში“ (ლიტერატურული ენციკლოპედია, 2001, გვ.1011).

1933 წელს 12 თებერვალს ანტონ ლუნაჩარსკიმ სსრკ საბჭოთა მწერლების საორგანიზაციო კომიტეტის მე-2 პლენუმზე წაიკითხა მოხსენება „სოციალისტური რეალიზმი“, რომელშიც მწყობრად წარმოჩნდა ამ მეთოდის რაობა და პრინციპები. მან ისაუბრა ხელოვნების დიდ სოციალურ ძალაზე ყველა ეპოქაში, აღნიშნა, რომ მარქსისტულმა ხელოვნებამცოდნეობამ და ლიტერატურათმცოდნეობამ უარყო „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“, როგორც ყალბი, ცხოვრებისაგან დაშორებული პრინციპი: *„ჩვენი დრო არის სოციალიზმისთვის, კაცობრიობის ნათელი მომავლისთვის გმირული ბრძოლისა უღირსებო წარსულის წინააღმდეგ, რომელიც ისე ეჭიდება აწმყოს, როგორც მკვდარი ცოცხალს“* (ლუნაჩარსკი, 1933, გვ. 1). მან მოიხმო მარქსის თვალსაზრისი, რომ სინამდვილე არა მხოლოდ უნდა შევიცნოთ, არამედ გარდავექმნათ. მან, აგრეთვე, მიმოიხილა ბურჟუაზიული ხელოვნების რეალიზმი – უარმყოფელი, რომანტიკული, ნატურალისტური, სტატიკური და სხვ. მისი აზრით, სოციალისტური რეალიზმი რეალობას აღიქვამს, როგორც განვითარების პროცესში მყოფს, როგორც მოძრაობას, რომელიც მიმდინარეობს მოწინააღმდეგებთან ბრძოლაში. ის არა მხოლოდ არ არის სტატიკური, არამედ არც ფატალისტურია: ის თავს სწორედ ამ განვითარებაში პოულობს, ის განსაზღვრავს თავის კლასობრივ მდგომარეობას, თავის მიკუთვნებულობას ცნობილ კლასთან, ან გზას ამ კლასისკენ, ის საკუთარ თავს განსაზღვრავს, როგორც აქტიურ ძალას, რომელიც მიისწრაფვის იმისკენ, რომ პროცესი წარიმართოს სწორედ ასე და არა სხვაგვარად. ის გამოხატავს ისტორიულ პროცესს, რომელიც განსაზღვრავს მის მსვლელობას. ჭეშმარიტი რევოლუციური სოციალისტური რეალისტი – ეს არის ადამიანი, ემოციურად დამაბული და სწორედ ეს აძლევს მის ხელოვნებას ცეცხლსა და ფერების სიმკვეთრეს (ლუნაჩარსკი, 1933, გვ. 3). მისი აზრით, დიადი პოლიტიკური ბელადის აღწერა – ეს არის გრანდიოზული ამოცანა, რომლის განხორციელებასაც სჭირდება მსოფლმხედველობის მაღალი დონე და დიდი ტალანტი: *„დიდმა მწერალმა უნდა ასახოს კოლექტივები, როგორც სინთეტური სახეები. ჩვენ არ გვაქვს მიზეზი, რომ გადავხაზოთ ჩვენი მხატვრული გზის პროგნოზი. გაიხსენეთ, რა თქვა ლენინმა: არ ვარგა ის კომუნისტი, რომელსაც ოცნება არ შეუძლია“* (ლუნაჩარსკი, 1933, გვ. 3).

ასე იქმნებოდა ლექსები, მოთხრობები და რომანები ლენინზე, სტალინზე, ბერიანზე და კომუნისტების სხვა ბელადებზე. ამგვარი „დაკვეთების“ შესრულება, სამწუხაროდ, ნიჭიერ შემოქმედთაც უწევდათ. აკაკი ბაქრაძემ ზედმიწევნით და ზუსტად წარმოაჩინა სოციალისტური რეალიზმის თეორიისა და სტრატეგიის არსი თავის წიგნში „მწერლობის მოთვინიერება“ (რომელსაც ჯერ ლექციების სახით კითხულობდა უნივერსიტეტში): ხოლო 1990 წელს შესაძლებელი გახდა მისი წიგნად გამოცემა). ავტორი ამ წიგნში ქართველ ხელოვანთა მტანჯველ გაორებას შესანიშნავად წარმოაჩენს:

„ლადო გუდიაშვილს ერთხელ გრიგოლ რობაქიძის პორტრეტი დაუხატავს. ტიცინან ტაბიძის სიტყვით, „ეს არის უდიდესი, რაც შეუქმნია ლადო გუდიაშვილს. გრიგოლ რობაქიძე არწივის თავით, რომელსაც გადმოსდის ტვინი ბალღამივით და შუბლი შედრეკია ისე, თითქო მაცხოვარს ჩასცეს ლახვარი“. „გრიგოლ რობაქიძის წინააღმდეგ პამფლეტი, „გველის პერანგოსანი“, დაწერა კომუნისტმა პუბლიცისტმა გრიგოლ მუშიშვილმა. ეს წიგნი მხატვრულად ლადო გუდიაშვილმა გააფორმა. მხატვარმა გრიგოლ რობაქიძის თავს ქვეწარმავლის ტანი გამოაბა და მწერალი გველად გამოიყვანა. როდის იყო გულწრფელი გუდიაშვილი? როცა არწივისთავიანი რობაქიძე დახატა, თუ მაშინ, როცა გველისტანიანი გამოსახა?!“ რა თქმა უნდა, მხატვარმა თავისი გულისნადები მაშინ გამოთქვა, როცა არწივის-

თავიანი მწერალი დახატა, ხოლო როცა გველისტანიანი გრიგოლ რობაქიძე გამოსახა, მაშინ კომპარტიის განკარგულებას ასრულებდა – სხვა გამოსავალი იმ დროს არ ჰქონდა. მისი სიცოცხლეს ბეწვზე ეკიდა. როგორმე თავი უნდა გადაერჩინა“. „თვითონ გრ. მუშიშვილის ბედიც ნათლად გვეუბნება, რა მძიმე იყო ყოველი ადამიანის ცხოვრება. გრიგოლ მუშიშვილი ადრე სოციალ-ფედერალისტი იყო. მერე ბოლშევიკების ბანაკში გადაბარგდა. პროლეტარი-ატისათვის ერთგულების დამტკიცება გვარის შეცვლითაც გადაწყვიტა. ნამდვილი გვარი – ხოფერია – მუშიშვილად შეიცვალა, მუშათა კლასის პატივისცემის ნიშნად. სხვებსაც მო-უწოდებდა აქეთკენ. „ეული! – საყვედურობდა გრ. მუშიშვილი სანდრო ეულს – როგორ შე-იძლება პროლეტარული პოეტი ეული, ე. ი. განმარტოებული, განცალკევებული, გარიყული იყოს პროლეტარიატის დიქტატურის პირობებში. ნ. ზომლეთელსაც და ეულსაც აქვთ სა-უცხოვო ნამდვილი გვარი „პროლეტარული ბუნების“; ქურძე. ქურა ქარხნის ელემენტია და დიდი ფიქრია საჭირო, ნამდვილი გვარი კი არა, ანალოგიური ფსევდონიმი გამოიგონო მწე-რალმა“. მაინც არაფერმა უშველა. 1937 წელს 17 აგვისტოს საქართველოს მწერალთა კავშირის კრებაზე ითქვა: „გრ. მუშიშვილი გამჟღავნებული იქნა, როგორც ხალხის მტერი, ჯამუშურ და დივერსანტულ ბანდის მონაწილე“. იგი გაანადგურეს... ამ ეპოქაში გაბატონებულმა ლიტერა-ტურის პარტიულობის პრინციპმა ჩამოაყალიბა მწერლის ახალი ტიპი – მწერალი-ფლუგერი, რომელიც პოლიტიკური ქარის მიმართულებით ტრიალებს და ცხოვრობს დევიზით – აბა, ჩემო მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო“ (ბაქრაძე, 1990, გვ. 40).

1934 წლის 17 აგვისტოს მოსკოვში გაიხსნა საბჭოთა მწერლების I ყრილობა, რომელზეც მთავარი მოხსენებით მახსიმ გორკი გამოვიდა. ამ მოხსენებაში მან ჩამოაყალიბა სოციალისტური რეალიზმის პრინციპები. ამას მოჰყვა პრესაში წერილების გამოქვეყნება, რომლებშიც ახსნილ-განმარტებული იყო, თუ კონკრეტულად რას გულისხმობდა ეს ახალი მეთოდი. უპირველესად, ეს უნდა ყოფილიყო ფორმით ნაციონალური და შინაარსით სოციალისტური ხელოვნება. ლიტე-რატურას უნდა გამოეხატა საბჭოთა სახელმწიფოს მშენებლობაში ჩართული ადამიანი, კოლმეურ-ნეობების და სხვა საბჭოთა ორგანიზაციული სტრუქტურების საქმიანობა. მისი მიზანი უნდა ყოფილიყო შეექმნა ახალი ადამიანი – ჰომო სოვეტიკუსი. როგორც სტალინმა აღნიშნა, მწერლები იყვნენ „სულის ინჟინრები“ და მათ შეეძლოთ ამ ახალი ადამიანის იდეოლოგიური ჩამოყალიბება. მწერლობას უნდა გამოეხატა ახალი გმირული სულისკვეთება, თუმცა ნეგატიური მოვლენების-თვისაც უნდა მიექცია ყურადღება და აესახა საზოგადოების მანკიერებანი, წარმოეჩინა ის ფაქტო-რები და ადამიანები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ სოციალიზმის მშენებლობას, ემხილებინა კა-პიტალისტური, ბურჟუაზიული ხელოვნების ანტიჰუმანური, ანტიხალხური, ფორმალისტური მან-კიერებანი. სოციალისტური რეალიზმის პრინციპები ასე ჩამოყალიბდა: 1. პარტიულობა (იდე-ურობა); 2. ხალხურობა; 3. ისტორიული ოპტიმიზმი; 4. სოციალისტური ჰუმანიზმი; 5. ინტერნაციონალიზმი.

ამგვარად, მთელ საბჭოთა კავშირში დაიწყო ტოტალური კონტროლი მწერლობისა, შეიქმნა ერთგვარი ჩარჩოები, რომლებიც ყველა მწერალს უნდა გაეთვალისწინებინა, რა თქმა უნდა, ეს იყო შემოქმედის თავისუფლების შეზღუდვა, მაგრამ წინააღმდეგობა სიცოცხლისთვის სარისკო იყო. აკაკი ბაქრაძე კონსტანტინე გამსახურდიაზე, რომელმაც „ბელადი“ დაწერა, წერდა: „ამიტომაც ზოგი ნებითა და ზოგი უნებურად ჩართო ამ ყალბ ერზაცკულტურის შექმნის პროცესში, მათ შორის ცნობილი და ნიჭიერი მწერლებიც. თუ შემოქმედს სურდა, რომ მისი ნაწერები დაებეჭდათ, თუ სურდა, რომ მიეღო ჰონორარი და ეცხოვრა, მაშინ ის უნდა დამორჩილებოდა ახალ წეს-კანონებს, თუ არადა, ემუქრებოდა საზოგადოებისგან გარიყვა, დაპატიმრება და დასჯა“ (ბაქრაძე, 1990, გვ. 121). ასე დაიწერა უამრავი ტექსტი, რომლებსაც საერთო არაფერი ჰქონდათ მხატვრულობასთან: კონსტანტინე ლორთქიფანიძის „მირს სიმინდის რესპუბლიკა“, (შემდეგ რომ „კოლხეთის ცისკარი“ ეწოდა). გრიგოლ აბაშიძის პოემა „ძღვევის ქედი“. ფართო გასაქანი მიეცა პანეგირიკულ-პროპაგან-დისტულ ლიტერატურას. სოციალისტურმა ლიტმცოდნეობამ და კრიტიკამ კი დაიწყო კლასიკოს

მწერალთა შემოქმედების იმგვარის ანალიზი, რომ ისინი საბჭოთა კონტექსტში მოექცია. შეიქმნა საგანგებო ბრიგადები მწერლებისა, რომლებიც მიდიოდნენ სხვადასხვა რესპუბლიკაში, ათვალიერებდნენ მშენებლობებს, კოლმეურნეობებს და შემდეგ წერდნენ ყოველივე ამის შესახებ. ამან გამოიწვია ის, რომ იქმნებოდა ყალბი პათოსით გამსჭვალული უხარისხო ლიტერატურა. ლენინზე, სტალინზე, ბერიასა თუ სხვა პარტიულ მუშაკებზე შექმნილი სახოტბო ლექსები მხოლოდ დროის კონკრეტული მონაკვეთისთვის იყო გათვალისწინებული. დღევანდელი გადასახედიდან ამ ტიპის ლიტერატურა აღიქმება, როგორც მაკულატურა, რომელიც ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებს. გიორგი ლეონიძე წერს პოემას „სტალინი. ბავშვობა და ყრობა“, გალაკტიონ ტაბიძე ლექსს – „იდეა“, პაოლო იაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, იოსებ გრიშაშვილი, კოლაუ ნადირაძე ალიო მირცხულავა-მამაშვილი, ირაკლი აბაშიძე, კარლო კალაძე, სიმონ ჩიქოვანი, სანდრო შანშიაშვილი – ყველა ქართველი მწერალი, დღემდე ცნობილი თუ უცნობი, ჩაება ამ რიტუალურ ფერხულში, რომელსაც საბჭოთა სახელმწიფოს იდეოლოგიური კურსი – კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის პერსპექტივები მხატვრული სიტყვით უნდა წარმოეჩინა და ხალხი მიზნის მიღწევაში დაერწმუნებინა.

ერის სულს უპირატესად ხელოვანი, შემოქმედი გამოავლენს, ამიტომაც გრიგოლ რობაქიძემ რომან „ჩაკლულ სულში“ ბოლშევიკური ექსპერიმენტის (საბჭოთა ადამიანის გამოყვანას რომ ითვალისწინებდა) სუბიექტად, ერთგვარ ცდისპირად თამაზ ენგური, მწერალი წარმოაჩინა, ერთი შეხედვით, იოლად რომ არ უნდა დაჰყოლოდა ექსპერიმენტატორებს. საბჭოთა საქართველოდან გაქცეულმა რობაქიძემ ეს რომანი 1932 წელს გერმანულ ენაზე დაწერა და 1933 წ. იენაში გამოაქვეყნა. როგორც რობაქიძე წერს რომანის ბოლოსიტყვაობაში, მან ამ რომანში წარმოაჩინა „ბოლშევიზმის ქვესკნელური გამბრწყნელი ძალა მის ატმოსფერულ შემოქმედებაში“ (რობაქიძე, 1990ა, გვ. 155). რომანში იხატება, როგორ ჩაუკლავენ ადამიანებს სულს და როგორ აქცევენ ზომბებად. სახიფათო და საშიში ის იყო, რომ მწერალი ხედავდა, არ არსებობდა ძალა, რომელიც ამ დემონურ იდეოლოგიას წინ აღუდგებოდა. ეს რომანი ქართულ ენაზე მხოლოდ 1991 წელს გამოქვეყნდა.

ძალმომრეობაზე აგებული სახელმწიფო ფეოდორ დოსტოევსკიმ XIX საუკუნის 70-იან წლებში გამოცემულ რომან „ემშაკში“ წარმოაჩინა და საზოგადოებას მოახლოებული წითელი საფრთხე ამცნო. წიგნს წამმღვარებული აქვს ლუკას სახარებიდან ის ეპიზოდი, როდესაც იესო ქრისტე სნეულის სხეულიდან განდევნის ეშმაკებს. რომანის პერსონაჟი სტეფან ტროფიმოვიჩი ასე „განმარტავს“ ამ იგავს: „ეს ეშმაკნი, გამოსულნი სნეულისაგან და შესულნი ღორებში, ეს სულ მუწუკები და წყლულებია, უწმინდურება და სიბინძურე, ეშმაკნი და ეშმაკეულნი... ეს უწმინდურება, მთელი ეს სიბილწე... ეს ჩვენ ვართ... გაგიჟებულნი, გაცოფებულნი გადავეშვებით კბოდეა მას და მოვიშთვებით“ (დოსტოევსკი, 1990, გვ. 2). გრიგოლ რობაქიძე ამ რომანით შეეხმინა დოსტოევსკის და მანაც რევოლუცია ეშმაკეულად წარმოაჩინა, გასაბჭოებელი საქართველო კი – სნეულებაშეყრილად, რომლის სხეულიდან ეშმაკებს, რევოლუციონერებს ღმერთი, ე.ი. დიდი რწმენა განდევნიდა. როგორ განხორციელდა დოსტოევსკის „ემშაკში“ დახატული საზოგადოების „მოდელი“ გასაბჭოებულ საქართველოში და როგორ აისახა რობაქიძის რომანში? 1. „ჯაშუშობა ახლა ატმოსფერული მოვლენაა და გამორიცხული არ არის, რომ თვით ასტრალურმა სხეულებმაც ჯაშუშობა დაიწყონ“. „უნდობლობა და შიში ბატონობდა“. „მასებს შიში იპყრობდა, ვერავინ ბედავდა მეორისთვის სახეში შეხედვას“. 2. დესპოტიზმი შეცვალა დიქტატურამ. „არავინ იყო თავისუფალი, ყველა საკუთარ თავს ადანაშაულებდა. მხოლოდ ერთი ახსნა არსებობდა: მონანიება, თვითმხილება და დანაშაულის აღიარება ეპიდემიასავით მოედო მთელ საბჭოეთს“. 3. „ციცერონს ენას არ აჭრიან, კოპერნიკს არ სთხრიან თვალებს, არც შექსპირს ქოლავენ ქვებით, სამაგიეროდ, ციცერონმა მარქსისტულად უნდა ილაპარაკოს, კოპერნიკმა მატერიალისტურად ჭვრიტოს სამყარო, ხოლო შექსპირმა პროლეტარულად თხზას“. ასე, ძალადობით პროლეტარულად ათხზვევინებდნენ დღეს ჩვენთვის ცნობილსა და აღიარებულ მწერლებს. ბოლშევიკური იდეოლოგია თანმიმდევრული, მიზანმიმართული პოლიტიკით განდევნიდა ადამიანთა სულიდან, გულიდან და გონებიდან ღმერთს, რელიგიას ანაცვლებდა იდეოლოგიით. ცალკეულნი კი ტანჯვის ფასად ინარჩუნებდნენ რწმენის ნაპერ-

წკლებს. მთავარი პერსონაჟის, თამაზ ენგურის, გულშიც იფლითება ღმერთი. ამ თემის სიღრმისა და ხატოვანების გასამძაფრებლად მწერალი შუამდინარულ მითოლოგიას მოიხმობს, კერძოდ, იშთარისა და თამუხის შესახებ მითს, რათა ბოროტებისა და სიკეთის ბრძოლა სიცოცხლის თანმდევ არქეტიპულ ძალებად წარმოაჩინოს. მწერალს შემოქმედებაში უნდა დაეცვა მთავარი ხაზი, მომსახურებოდა ბოლშევიკურ რეჟიმს. „მთავარი ხაზის მიყოლის მზადყოფნა დროდადრო ფანტასტიკურ ზომებს აღწევდა. ერთმა ფიზიკოსმა განუცხადა კოლეგას: „მას შემდეგ, რაც ამხანაგ სტალინის ბოლო თეზისები მივუყენე ფიზიკას, ჩემთვის ბევრი რამ საოცრად ნათელი შეიქმნა“... შეკითხვაზე, თუ რომელ წიგნებს კითხულობდა უპირატესად, ერთმა პოეტმა დამცინავად მიუგო:

„წიგნებს? წიგნებს საერთოდ არ ვკითხულობ, განა უკეთესი საკითხავი არ მოიპოვება?! ცენტრალური კომიტეტის ნებისმიერი სხდომის სტენოგრამასავით წარმტაც და საინტერესო რასმე ვერც შეკერაზადას ზღაპრებში პოვებთ, ვერც რობინზონის დღიურებში“... ერთმა მკვლევარმა „ფეოდალური ჟღერადობები“ აღმოაჩინა ბახისა და ბეთჰოვენის მუსიკაში. მეორემ „ზურჟუაზიულ პასაჟებს“ მიაგნო ვაგნერის ოპერებში. მესამემ საკითხი დასვა, გოგენის ფერებში საფრანგეთის კოლონიური პოლიტიკა ხომ არ ცნაურდებაო. მეოთხე, თავის მხრივ, მძიმე ინდუსტრიის ეპოქას ჭვრეტდა სეზანის ტილოებში“ (რობაქიძე, 1991 ბ, გვ. 78).

აკაკი ბაქრაძის აზრით, „კომპარტიამ ბეჯითად და მტკიცედ დაამკვიდრა ინტელექტუალური ექსპლუატაცია, როცა ადამიანს აიძულებენ ის ილაპარაკოს და წეროს, რაც მას არ სწამს და არ სჯერა“ (ბაქრაძე, 1990, გვ. 67-68).

რობაქიძემ წერილში „სულის დაშლა“ კონსტანტინე გამსახურდიას 1939 წ. დაწერილი „დიდოსტატის მარჯვენა“ ჩათვალა ერთგვარ „დათმობად“. მისი აზრით, რომანში

„1. მეფე „გაბითურებულია“ – რაა ის მეფე, რომელიც მოწინააღმდეგის მოსაცილებლად ასეთ საშინელებას მიმართავს? 2. „გაბითურებულია“ ხატიც – რაა ის სათაყვანო ხატი, რომელსაც ასე ექცევიან და ასე იყენებენ? ბოლშევიკები, რასაკვირველია, გაიხარებენ, როცა რომანის ამ ადგილს წაიკითხავენ, ხოლო ქართველნი? ყოველ ქართველს ეს სცენა ისარივით მოხვდებოდა და მოხვდება გულში. დაგლეჯილი ღმერთი – ეპოქის ურწმუნოებას ასეთი თავზარდამცემი მეტაფორით გამოხატავს მწერალი. ბოლშევიზმი თანმიმდევრულად ცდილობდა ადამიანთა გულებიდან რწმენის განდევნას, დევნიდა სასულიერო პირებს, იტაცებდა საეკლესიო ქონებას, ანგრევდა ტაძრებს. ასეთ ვითარებაში რა ემართება ხელოვანს? რომანის მიხედვით, იგი ჯამბაზს ემსგავსება, რადგან ცდილობს შენიღბოს სათქმელი, ბეწვის ხიდზე გაიაროს. „ლიტერატურაში, თეატრში, კინოში – ყველგან მუშაითობდნენ, ყველა ცდილობდა, სწორად გაეგლო ბაგირზე. შესაფერის თემებს ეძებდნენ, ამგვარი ცდებისთვის უფრო გამოსადეგს... გარკვეული ოსტატობა ჩამოყალიბდა, ერთგვარი აკრობატიკა...“ (1991ბ, გვ. 67).

თვითონ გრიგოლ რობაქიძემ ვერ გაუძლო ამგვარ „მუშაითობას“ და უცხოეთში გააღწია. დანარჩენები კი, რომლებმაც ვერ დაიდგეს უღელი, ვერ ამოიდგეს აღვირი, კომუნისტურმა ხელისუფლებამ დახვრიტა, გადაასახლა, პატიმრობაში ამოხადა სული, მათ შორის იყვნენ: ტიცვიან ტაბიძე, მიხეილ ჯავახიშვილი, ნიკოლო მიწიშვილი, სანდრო ახმეტელი და სხვები. აკაკი ბაქრაძემ „მწერლობის მოთვინიერების“ ერთ თავში, „განჯგონებულობა“ რომ ჰქვია, წარმოაჩინა, რომ კომუნისტების დამოკიდებულება მარქსიზმ-ლენინისადმი იყო რელიგიურის ანალოგიური, ისევე, როგორც ქრისტიანულ მწერლობას ჰქონდა, კომუნისტურ ლიტერატურასაც ჰქონდა აგიოგრაფიული ჟანრი. კომუნისტურ აგიოგრაფიას ეკუთვნის ლენინიაც, სტალინიაც, მერჟინსკიაც (განსაკუთრებით კინოში), ხრუმწოვიაც, ბრეჟნევიაც (1990, გვ. 91).

სოციალისტურ რეალიზმს მკაცრ კანონები ჰქონდა არა მარტო მწერლების, არამედ კრიტიკოსებისთვისაც, რომლებსაც რომელიმე მხატვრული ტექსტის განხილვისას აუცილებლად უნდა

დაემოწმებინათ ლენინის, სტალინის, მარქსისა თუ ენგელსის ციტატები. ეს ვითარება XX საუკუნის 80-იან წლების დასასრულამდე გაგრძელდა. აკაკი ხინთიბიძე იგონებს, რომ გალაკტიონის არქივში ნახა თავისი წიგნი გრიშაშვილზე გალაკტიონის მინაწერებით. ერთგან, სადაც თვითონ ყარაჩოღულ მეტყველებაზე მსჯელობს, დამოწმებული ჰქონია მარქსის ციტატა: „*ენა აზრის უშუალო სინამდვილეა*“. გალაკტიონს კი მიუწერია: „*მარქსი და ყარაჩოღული?*“ (2004, გვ. 25). ამგვარად გამოხატავდა ტოტალიტარული რეჟიმის ძალადობას მწერლებზე, მეცნიერებზე, რომლებიც იძულებულნი იყვნენ მარქსისა და ლენინის ციტატები დაემოწმებინათ, სტალინსა, ბერიასა თუ სხვა პარტიულ ლიდერებზე სახოტბო ლექსები შეექმნათ. თვითონ გალაკტიონიც ხომ ამაცობდა, რომ ქართულ პოეზიაში ლენინი პირველად თვითონ ახსენა ლექსში „გემი „დალანდი“. „*სოციალისტური რეალიზმის გზები. კოტრიალი. კოტრიალი. კოტრიალი*“; – გალაკტიონს ამგვარი თავისებური ირონიით ჩაუწერია თავის დღიურში ეს სტრიქონები (<http://www.galaktion.ge/?page=Articles&year=1948&p=1&id=4326>).

სოციალისტური რეალიზმი საბჭოთა ადამიანის შეგნებაში აყალიბებდა საბჭოთა კავშირის, როგორც ერთადერთი სამშობლოს შეგრძნებას და ამგვარად ანაცვლებდა ტრადიციული ღირებულებებს ფსევდოფასეულობებით. ეს კარგად წარმოჩნდა საბჭოეთში გავრცელებულ ერთ პოპულარულ სიმღერაში, რომლის ტექსტის ავტორი ვლადიმერ ხარიტონოვი, ხოლო მუსიკისა– დავით ტუხმანოვი იყო („ჩემი მისამართია არა სახლი და ქუჩა, არამედ – საბჭოთა კავშირი“). ჯეიმს ჯოისის პერსონაჟმა დედალუსმა („ხელოვანის სიჭაბუკის პორტრეტი“) კი თავისი მისამართი ასე დაწერა: „*სტივენ დედალუსი /დაწყებითი კლასი /კლინგოუს-ვუდის კოლეჯი /სელინზი/ კილდერის საგრაფო /ირლანდია /ევროპა /სამყარო უნივერსუმი*“ (ბაქრაძე, 1991, გვ. 219). ამ ორი მაგალითის შედარებით კარგად წარმოჩნდება, როგორ ავიწროებდა საბჭოური, სოციალისტური მსოფლმხედველობა ადამიანის აზროვნების თვალსაწიერს.

„მაჟორული, იმედიანი განწყობილების შექმნა სოცრეალისტურ სინამდვილეში ნაწარმოების სათაურის დამატებითი და განსხვავებული ფუნქცია იყო. სოცრეალიზმის კანონის მოთხოვნით, მხატვრული ნაწარმოებები საყოველთაო ოპტიმისტურ და ამაღლებულ განწყობილებას უნდა ბადებდეს მკითხველში, რაც უკვე ნაწარმოების სათაურიდანვე უნდა გამოჩენილიყო. თუმცა, ოფიციალურად და თეორიულად ეს მოთხოვნა არსად წარმოჩენილა, მაგრამ მწერლები მთელი იდეურ-ესთეტიკური სისტემიდან გამომდინარე ინტუიტიურად თვითონ მიდიოდნენ ამ დასკვნამდე“ (გაფრინდაშვილი, 2010).

ნებითა თუ ძალადობით, კომუნისტური იდეოლოგიის ტყვეობაში მოქცეული მწერლები ადამიანთა შეგნებაში ამკვიდრებდნენ ფსევდოთავისუფლების იდეებს და კომუნისტური საზოგადოების აშენების შესაძლებლობის ილუზიას ქმნიდნენ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბაქრაძე, ა. (1990). „მწერლობის მოთვინიერება“, თბილისი: „სარანგი“
 გაფრინდაშვილი ნ. (2010) ელექტრონული ჟურნალი „სპეკალი“, 1, <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/1/1/>.
 დოსტოევსკი, ფ. (1990). „ემშაკნი“, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“
 ლიტერატურული ცნებებისა და ტერმინების ენციკლოპედია, (2001). მოსკოვი, 2001 (რუსულ ენაზე), „ინტელვაკი“
 ლუნაჩარსკი, ა. (1933). სოცრეალიზმი, მოხსენება მწერალთა პირველ ყრილობაზე, <http://lunacharsky.newgod.su/lib/ss-tom-8/socialisticeskij-realizm>
 რობაქიძე, გრ. (1991). რობაქიძე გრიგოლ, „ჩაკლული სული“, თბილისი: „ივერია“.
 რობაქიძე, გრ. (1996). კრებული „ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია, თბილისი: „ჯეკ-სერვისი“
 ტაბიძე, გ. დღიურის ჩანაწერები, <http://www.galaktion.ge/?page=Articles&year=1948&p=1&id=4326>

- ჭილაია, ს. (1986). ოცწლეული (წლები და პრობლემები), თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.
- ქართული ლიტერატურის ისტორია (1982). ქართული ლიტერატურის ისტორია ექვს ტომად, ტომი V, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- ხინთიბიძე, ა. (2004). მოგონებანი გალაკტიონზე, თბილისი: „ლოგოს პრესი“.

References:

- Bakradze, A. (1990). „Mts'erlobis motviniereba“, [“The Taming of Writing”]. Tbilisi: „sarangi“.
- Ch'ilaia, S. (1986). Otsts'leuli (ts'lebi da p'roblemebi), [The Twenties (Years and Problems)]. Tbilisi: „tbilisis universit'et'is gamomtsemloba“.
- Dostoevsky, F. (1990). „Eshmak'ni“, [The Devils"]. Tbilisi: „sabch'ota sakartvelo“ .
- Gaprindashvili N. (2010). Elekt'ronuli zhurnali „Sp'ek'ali“, 1, [“Spekali” electronic magazine]. <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/viewArticle/1/1/>.
- Kartuli lit'erat'uris ist'oria (1982). Kartuli lit'erat'uris ist'oria ekvs t'omad, t'omi V, [The History of Georgian Literature in Six Volumes, Volume V]. Tbilisi: „sabch'ota sakartvelo“.
- Khintibidze, A. (2004). Mogonebani Galak't'ionze, [Memories of Galaktion]. Tbilisi: „logos p'resi“.
- Lit'erat'uruli tsnebebisa da t'erminebis entsik'lop'edia, (2001). [Encyclopedia of Literary Concepts and Terms]. Mosk'ovi: „int'elvak'i“ (rusul enaze).
- Lunacharsky, A. (1933). Sotsrealizmi, mokhseneba mts'eralta p'irvel q'rilobaze, [Social Realism, Report at the First Congress of Writers]. <http://lunacharsky.newgod.su/lib/ss-tom-8/socialisticskij-realizm>
- Robakidze, Gr. (1991). „Chak'luli sulī“, [The Murdered Soul"]. Tbilisi: „iveria“.
- Robakidze, Gr. (1996). K'rebuli “chemtvis simartle q'velaperia, [Collection "Truth is Everything for Me"]. Tbilisi: „jek'-servisi“
- Tabidze, G. Dghiuris chanats'erebi, [Diary entries]. <http://www.galaktion.ge/?page=Articles&year=1948&p=1&id=4326>